

עיונים לשבת פרשת שמות עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

השמירה על חשיבות הדיבור

הרב שאולי גרינפלד

לשמור על חשיבות הדיבור שלנו, ולא לבזבז מתנה מיוחדת זו על דיבורים שאינם ראויים.

אחת מאיגרותיו המפורסמות של הרמב"ם, נקראת אגרת השמד. הרקע לכתיבת האיגרת, היתה כאשר השלטון המוסלמי בצפון אפריקה הכריח את היהודים להתאסלם, בתמורה לכך שלא יגורשו משם. יהודים רבים, אשר לא היו יכולים לעזוב את מקומם, הצהירו בפיהם כי הם מאמינים באיסלם, ובפועל המשיכו לשמור את יהדותם בסתר. אדם אחד, חכם בעיניו, אשר במקום מגוריו לא היתה גזירת שמד, פרסם מכתב שבו יצא בשצף קצף כנגד אותם אנוסים, ובין השאר כתב שכיון שהודו באיסלם, הרי שמעתה אין כל ערך למצוות שהם מקיימים בסתר, ולהיפך, יותר טוב שמכאן והילך לא יקיימו מצוות בכלל.

הרמב"ם, שהבין את הנזק הנורא שעלול להיגרם מפרסום דברי הבלע הללו, החליט להפיץ מכתב נגדי, שבו הורה לאנוסים את הנהגת האמת הראויה להם במצבם הנורא. בתחילת האיגרת, שיתף הרמב"ם את הקוראים, בהתלבטותו האם בראשית איגרתו עליו לצטט את דברי המכתב שפרסם אותו חכם. וכך כתב הרמב"ם⁴:

"והיינו מסדרים תורף דבריו⁵, אף על פי שהוא ארוך וחלוש ועמום⁶, לולי חמלתנו על החסד אשר נתחסד בו עמנו הא-ל-יתעלה כלומר הדיבור בלשון, כמו שאמר הא-ל-יתעלה בתורתו הקדושה, מתחסד עלינו⁷: 'מי שם פה לאדם וגו'". **לפיכך ראוי לאדם לחמול על דיבורו** יותר מחמלתו על

בפרשתנו מתואר מעמד הסנה, בו הקדוש ברוך הוא מתגלה אל משה רבינו, ומורה לו ללכת אל פרעה, ולהוציא את ישראל ממצרים:

"ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתם. ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, והוצא את עמי בני ישראל ממצרים"¹.

משה רבינו מסרב ללכת, ומקיים דיון ממושך עם הקדוש ברוך הוא, בו משה רבינו מציג את הבעיות השונות בהן הוא עשוי להיפגש במסגרת שליחותו, והקדוש ברוך הוא מורה אותו כיצד לנהוג בכל מצב. לקראת סוף הדיון מזכיר משה רבינו שהוא סובל מגמגום:

"לא איש דברים אנכי, גם מתמול גם משלשם, גם מאז דברך אל עבדך, כי כבד פה וכבד לשון אנכי"².

הקדוש ברוך הוא, בתגובה, מבהיר למשה רבינו, שהבעיה הזו לא אמורה להטריד אותו:

"מי שם פה לאדם, או מי ישום אדם או חרש, או פקח או עור, הלא אנכי ה'!"³

הדיבור שלנו הוא מתנת שמים, וכשהקדוש ברוך הוא ירצה, גם אילם יוכל לדבר, וכל שכן מי שהוא רק כבד פה, ואם כן אל לו למשה לחשוש כלל, אלא ללכת אל פרעה ולבצע את שליחותו.

הוראת הפסוק, כי הדיבור הוא מתנת ה' אל האדם, שימשה את הרמב"ם כראיה לכך שמוטלת עלינו חובה מיוחדת

1	שמות ג, ט - י.	4	אגרות הרמב"ם מהדורת הרב יצחק שילת עמ' כ"ט - ל.
2	שם ד, י.	5	מסכמים בצורה מסודרת את עיקרי הדברים שכתב אותו חכם.
3	שם שם, י"א.	6	למרות שדבריו ארוכים ולא מבוססים.
		7	מתחסד עלינו - כלומר, מבאר חסדו עלינו. הרב יצחק שילת הערה 21.

ממונו, ושלא ירבה בדבור וימעט העניין⁸.

הרמב"ם הכריע, שלא לסכם את דברי אותו חכם, מעבר למה שמוכרח בכדי להגיב את דבריו, כיון שהדיבור הוא מתנה וחסד מאת הבורא, וחלילה לנו לבזבז אותו על דברי הבל.

אמנם, דברי הרמב"ם מעוררים תמיהה: הרמב"ם הרי הביא דברים אלו, כפתיחה לדברי איגרת כתובה, ואם כן מה פשר כוונתו בכך שהוא מספר שהחליט לשמור על הדיבור בלשון, והלא איגרת אינה דיבור בלשון!

ונראה, שכוונת הרמב"ם שהבעה כתב, כהבעה בעל פה, מבטאות את היכולת השכלית שנתן ה' באדם, המאפשרות לו לבטא את עצמו היטב, ובזאת אין הבדל של ממש בין דיבור לכתיבה, ועל שתיהן שומה עלינו לשמור באותה מידה.

עיקרון זה, שעלינו לשמור במיוחד על הדברים המאפיינים אותנו כבני אדם, כתב הרמב"ם גם במורה נבוכים⁹, בעניין כוח המחשבה בנוסף על כוח הדיבור:

"כבר ידעת אמרם: 'הרהורי עבירה קשים מעבירה'. ויש לי בביאור זה פירוש מופלא מאד, והוא שהאדם אם עשה עבירה, הרי עשה את העברה מחמת המקרים הנספחים להם... כלומר שהוא עבר בבהמיותו, אבל המחשבה הרי היא מסגולת האדם הנספחת לצורתו¹⁰, וכאשר שוטט במחשבתו בעבירה, הרי עבר [עבירה] בנכבד ביותר שבחלקיו... כי הצורה הזו האנושית וכל סגולותיה הנספחים לה, אין ראוי להשתמש בהם כי במה שעושה¹¹ לו, להתחברות בנעלה, ולא להתדרדרות לעמקי השפלות".

הרמב"ם מבאר, שהשקעת יכולת המחשבה והדמיון של האדם בענייני עבירה, היא במובן מסוים חמורה יותר ממעשה העבירה. כיון שאת העבירה אדם עושה בכלים המשותפים לו ולבהמה, מה שאין כן כשחוטא במחשבה, שבה מתייחד האדם, הרי שהוא מפספס את היותו אדם, כאשר מבזבז את מחשבותיו על מחשבות שפלות במקום על דברים נכבדים. זהו אותו עיקרון שנכון לגבי הבעה בכתב – את היכולת המיוחדת שלנו כבני אדם, עלינו לנצל למטרות חשובות. בפירוש המשניות למסכת אבות¹² מלמד אותנו הרמב"ם את דעתו על שימוש בשירים לועזיים:

"ודע שהשירים המחוברים באיזו שפה שתהיה, אינם נבחנים אלא לפי ענייניהם... והוצרכתי לבאר דבר זה ואף על פי שהוא פשוט, לפי שראיתי גדולי החסידים מאומתנו, אם נזדמנו במסיבת משתה או חתונה... ורצה אדם לשיר בשפה הערבית, ואפילו היה עניין אותו השיר בשבח האומץ או הרצינות... ממחין על כך בכל אופן של מחאה... ואם זימר המזמר איזה פיוט מן הפיוטים העברים, אין ממחין בכך ואין הדבר קשה בעיניהם, על אף שהדברים האמורים יש בהם מן המוזר עליו [דברים שאסור לדבר עליהם]... וזה סכלות מוחלטת".

לדעת הרמב"ם, בהתאמה לדבריו הנ"ל, ההחלטה אם שיר הוא טוב או לא, אינה תלויה בשפה של השיר, אלא בתוכן שלו. אם הוא שומר על כללי הדיבור הרצוי – הוא טוב גם בערבית, ואם לא – העברית שלו לא תציל אותו. תובנה זו, מחברת אותנו לתיאור שהביא הגאון הרב משה צבי נריה זצ"ל, ספרו מועדי הראי"ה¹³, לקבלת הפנים שערך מן הרב זצ"ל, לרבנים הגאונים הרב שאול ישראלי, הרב דוד סולומון והרב אברהם שדמי, אשר שהצליחו לברוח מרוסיה, ואחרי מאסר ותלאות עלו לארץ:

"והנה קם הרב ממושב ולקח את השלישיה לריקוד מיוחד, והכל הבינו שזהו ריקוד של שמחה ותודה על הצלתם ופדות נפשם, וזכות השלושה היא שיהיה זה ריקוד בלעדי רק איתם. נעמד אפוא הקהל מסביב שר ומוחא כף. ובעיצומו של ריקוד יצא הרב בריקוד יחיד מול השלושה כשהם חוזרים ורוקדים מולו, וכאן נחה רוח השירה ברוסית על הרב והוא התחיל שר איזה קטע משיר חיילים רוסי ישן: נאשי בראטייא מולודצי! [האחים שלנו בני חיל] נאשי בראטייא מולודצי! וכשכל הקהל תפס את המלים וחזר אחרי הרב פעם פעמים, חזר הרב והכריז בקול רם יעשטשו ראז! [עוד פעם] יעשטשו ראז! ונמשך הריקוד בִּיתֵר שָׁאת וְיִתֵר עֵז, וסוף סוף פרץ הקהל כולו והצטרף לריקוד כשהוא יוצר מעגלים מעגלים והתנגנה המנגינה לכבוד הניצולים בני התורה אמיצי הרוח מוסרי הנפש: נאשי בראטייא מולודצי! נאשי בראטייא מולודצי!"

מִן הַרְבֵּי זָצ"ל לֹא רָאָה שׁוֹם בְּעִיָּה בְּכֶךְ שְׁבִיטָא אֶת שְׁמַחְתּוֹ בְּרוֹסִיָּת, וְהִרִי כִנ"ל הַעִיֵּקֶר הוּא הַתּוֹכֵן וְלֹא הַשְּׁפָה.

8	העניין – תוכן הדברים, העניין שאותו הדברים מבארים.
9	ג, ח. עמ' רפ"ח – רפ"ט במהדורת הגאון מהר"י קאפח.
10	מצטרפת, שייכת למאפיין אותו כאדם.
11	נועדו.
12	א, ט"ז. עמ' רע"ג – רע"ד במהדורת הגאון מהר"י קאפח.